

Hoe Waals is de Waalse Krook?⁽¹⁾

De Schelde komt de stad Gent binnen nabij Ter Platen, en doorkruiste in vroegere eeuwen terstond de voormalige Dierentuin (richting noordoost), vloeide ongeveer waar nu de auto's, komende van de E40 en de E17, nog steeds de stad binnenvoeren (de Hubert Frère-Orbanlaan), om even ten noorden van het huidige “Zuid” (in wat nog steeds de Oude-Scheldestraat heet) stevig westwaarts te zwenken en vervolgens te stoten op het noordoosteinde van de Blandijnheuvel, aan de voet waarvan thans het hele complex staat met de stadsbibliotheek, genaamd DE KROOK. Op die plek ontving de Oude Schelde de jongere, gegraven *Nieuwe of Muinschelde*, die eveneens van Ter Platen maar ditmaal in een vrij rechte lijn (een “rak”, zoals het in Amsterdam zou heten) langs de oostflank van diezelfde Blandijnheuvel (met de Sint-Pietersabdij erop) noordwaarts vloot en vliet. En vanaf *die* plek beschreef en beschrijft nog steeds de herenigde Schelde een vrij mooie cirkelvormige boog naar het noordwesten toe; daar wordt de (op kaart 1 horizontaal)-kaarsrecht gegraven Ketelvaart/-vest opgevangen en stroomt het hele water noordoostwaarts onder het Laurentplein, sedert kort weer open en bloot aan de Reep en zo verder richting Sint-Baafsdorp (het oeroude Ganda), waar die Schelde – op welke plek of plekken dan ook – de Leie-armen opvangt.

De genoemde waterboog zelf nu is de *Krook* – daar is geen twijfel over. En het mag nog kloppen dat die naamgeving een unicum is in de Vlaamse hydronymie, het woord zelf is in die context niet ongewoon. Worden we hier namelijk niet aan

⁽¹⁾ Deze bijdrage gaat terug op een lezing, gehouden op 1.3.18 in de KANTL te Gent, n.a.v. de voorstelling van het boek “De Vlaamse waternamen, deel II: de provincies West- en Oost-Vlaanderen” uitgegeven door de KCTD. Ze behoudt grotendeels haar voordracht karakter en bevat enkele aanvullingen.

Kaart 1

herinnerd door de West-Vlaming De Bo, die in zijn bekende “Idioticon” het lemma KROK als volgt toelicht:

KROK, m., ‘*krook, kreuk* [...], kromte van iets dat gekraakt is, enz. [...] daar ligt een krok in dien wegel, in die straat, in die *gracht*”.

Frans Debrabandere vermeldt het ook in zijn “Oost- en Zeeuws-Vlaams etymologisch Woordenboek” voor het Waasland: KROK ‘bocht, wegkromming’. Het is een voortzetting van mnl. *croc* ‘krak, barst’, ook *croke, creuke* ‘kreuk, plooi’ bij een werkwoord *croken* ‘vouwen, kreuken, knikken’, in het Gents *kruuk*, werkw. *kruke*. Deze woorden met hun wisselende vocalen “hor[en] bij een groep Germaanse woorden [beginnend] met *kr-*, die een ronding, een kromming of een haakvorm aanduiden”, zoals o. m. nog *kruk, krom* en met *-n*-infix *krinkelen/kronkelen* “ (EWN). In Aalst vinden we de *Kroek-* (oorspr. *Crooc-*) *hagenbeek*, elders in de beide Vlaanderen meerdere *Kromme Beken, Kromme Grachten*, een *Kromzwijs* te Vlissegem, daarnaast een drietal *Kronkelbeken*, en de oudste vindplaats (uit 961) voor het adjectief *krom* is de dorpsnaam *Crumbeke* (thans *Krombeke*, deelgemeente van Poperinge) – een oorspronkelijke waternaam uiteraard. Hetzelfde adjectief zit ook in de Noord-Hollandse plaatsnaam *Krommenie* (met *ie = ee = aa* ‘water’) ‘plaats bij het kromme water’. Ook in het Duits kan een waterweg (een beek bijv.) in zijn beweging of richting ‘krom’ worden genoemd, zoals het grote “Deutsches Wörterbuch” van de gebroeders Grimm (deel 11, kol. 2441-2452 s.v. *krumm*, II. 2 d β) leert. Zo heet ook de weg die in Marburg (Hessen) langs een bocht van de rivier de Lahn loopt, toepasselijk *Krummer Bogen*.

Interessant ook, wat Musschoot (2016: 145) weet te melden: “De architecten [t.w. van de huidige Gentse stadsbibliotheek] stopten in hun ontwerp een verwijzing naar de krook, de knik of ‘kreuk’ in de Nederschelde. Het gebouw vertoont ook zo’n knik.”

En *Krook* weer herinnert, qua benoemingsmotief, ook aan de Gentse straatnaam *Aan de Bocht*, nl. van de Leie, nabij de Watersportbaan, waar de Gentse literator en stedelijk hoofdbibliothecaris Herman Thiery/ alias Johan Daisne heeft gewoond,

en niet ver daarvandaan ligt de straat *Kromme Leie* (in Sint-Denijs-Westrem). En bovenal is er in noordelijk Gent, op het punt waar de Leie en de gegraven *Sint-Jacobsgracht* (later en thans nog *Ottogracht*) samenkomen, de *Kromme Waal*, die – zoals onder kenners bekend – in feite de *Kromme Wael* is, zoals hij in 1369 bij zijn eerste vermelding staat geboekstaafd. De hydrografische en constellatorische gelijkenis met onze *Krook* is, vind ik, opvallend – beide zijn in feite aan driesprongen gelegen! – Dit *Kromme Wael* nu is identiek met de beeknaam *Krommenwiel* te Vorst bij Brussel. *Waal*, *wiel*, ook *weel* (zoals in het Antwerpse *Oosterweel*) is bij uitstek een waternaam, die (o.m.) ‘kolk’ betekent. Gent bezat op zijn westflank ook een andere *Waal*, met een *Waalpoort* en een *Waalbrug* aan de *Waaldam* (nu Noordstraat), maar men vindt al vroeg daarvoor – met korte *-a-* – *Walbrugge*, *Walporte*, en zo is er ook de poel *Walmere* (letterlijk ‘kolk-waterplas’, op het Koophandelsplein). En *Waalbrug* is ook de naam van de brug over de Ringvaart, die de nabijgelegen plaatsen Wondelgem (nu Gentse deelgemeente) en Evergem met elkaar verbindt.

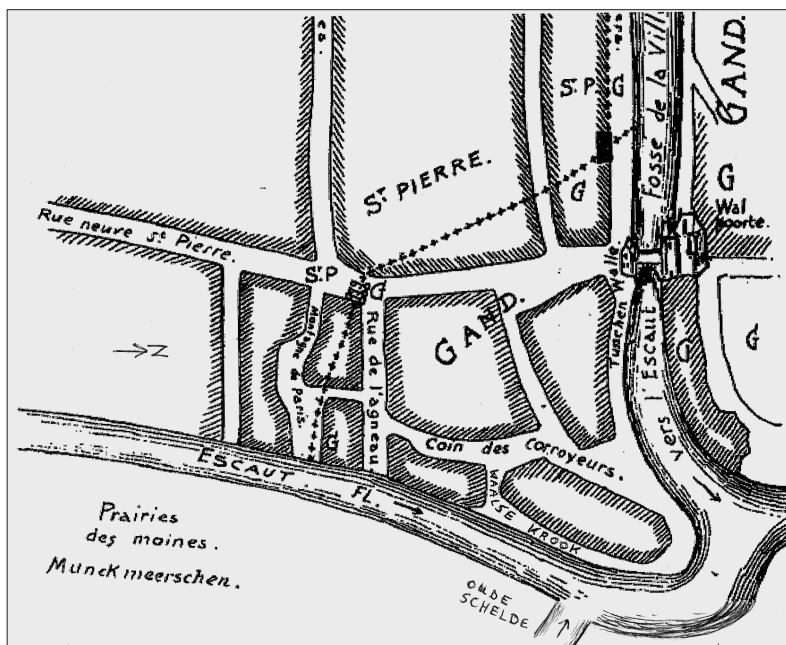
In 2015 ging de Stad Gent over tot de “Principiële vaststelling van de naam *Overwale* voor de nieuwe fiets- en wandelweg die uitkomt in de Voskenslaan te Gent naast huisnummer 52-54”. Die is ons ook bekend uit de familienaam *Van Overwael(e)/Van Overwa(e)lle*, die volgens F. Debrabandere (2003: 933b) in de eerste plaats verwijst naar een plaatsnaam *Overwaal* ‘over de waal (kolk door een dijk geslagen)’ (zo ook de familienaam *Overweel* ‘die aan de overkant van een weel woont’), soms wellicht ook ‘over de Wal’ betekent.

Waal is dus als waternaam vaak opgegaan in de terreinnaam *wal*, want dit laatste betekende oorspronkelijk enkel ‘hoge aarden ophoging ter versterking/bescherming, vluchtheuvel, (met een Frans woord) mote/motte’. *Wal* kon nu ook het water van de omringende of erlangs lopende gracht betekenen.

De waternamen *Waalshoekbeek* (te Desselgem) en vooral nog *Waalstraatbeek* (te Zulte) zouden eveneens kunnen verwijzen naar het hydroniem *waal* (zie het boek “De Vlaamse

Waternamen II : West- en Oost-Vlaanderen”, uitgegeven door de KCTD in 2018, onder deze items).

Keren we nu tot slot, gewapend met deze wetenschap, naar onze Krook terug. Die ligt aan het noordoostpunt van het middeleeuwse – niet tot het domein van de Sint-Pietersabdij maar tot de Stad Gent behorende – woon- en werkgebied van de huidevetters (zie kaart 2). Gysseling (1954: 81, nr. 515) geeft als vroegste vermeldingen: a. 1234 *in oppido inter duos wallos*, 1297-1300 *entre deus motes*, 1326 *tusschen wallen*. De betekenis hiervan blijft enigszins duister (zeker als men in die wallen twee moten wil herkennen), maar kan niet veeleer bedoeld zijn geweest: ‘tussen twee grachten, d.i. gegraven waterlopen’: de Ketelvaart in ’t noorden en de Muinschelde in het oosten? En dan was

Kaart 2

de aldaar gelegen *Walpoort* (waaraan de *Walpoortstraat* nog herinnert) misschien ook een oorspronkelijke *Waalpoort*, in de onmiddellijke buurt dan nog van een *Krook* (een Bocht) met een nog in 1945 slecht gereputeerde “*zeer hevige strooming*”, zoals de ontwerpers van de moderne Gentse Ringvaart geciteerd worden in het zeer uitvoerige en bijzonder goed gedocumenteerde artikel van Luc Devriese uit 2009 onder de titel “*Gentse Krook van Waalse origine?*”. De auteur onthult er ook dat de naam in feite pas in 1943 werd doorgedrukt door het toenmalige Gentse gemeenteraadslid, folklorist en dichter Jozef Vermeulen. En Devriese betoogt heel plausibel dat Vermeulen voor die naamgeving zijn mosterd moet hebben gehaald bij stadsarchivaris Victor Fris, die het in zijn straatnamenboekje van 1925 (p. 91) had over: “*de Walen die hier [aan die bocht] met hunne schepen van de Leie naar de Schelde langs de Ketelvest*” afvoeren, vooral nog met kolentransporten sedert de 2^e helft van de 18^e eeuw. Dit zijn historisch onbetwistbare en onbetwiste feiten, en wellicht hebben deze bij (de nota bene flamingant) Vermeulen de doorslag gegeven bij zijn naamgeving. Gent had toen al, en eveneens aan een Scheldearm, een *Vlaamse Kaai*, waarom dan ook geen *Waalse Krook*? We kennen Vermeulens beweegreden in dezen niet, want we hebben helaas – zo blijkt – geen schriftelijke neerslag van een expliciete motivatie van zijn naamkeuze. Maar – zo vraag ik me af – had hij dan echt geen weet van het hydrografische hoge *waal*-gehalte van zijn Krook, heeft hij niet gedacht (of: had hij niet beter gedacht) aan een hodoniem *Waal-krook* (een samenstelling zoals bijv. *Waelput* ‘grote diepe draaikolk’, of met *-s-* in *waalsboom* ‘balk, boom waarmee men een *waal* (4) of dok afsluit’, WNT i.v.) - *Waal-* of *Waalskrook* dus, in perfect chiasme met de in alle opzichten zo gelijkende *Kromme Waal*? Ik geef het ter overweging!

Te bedenken valt overigens ook nog dit:

Als Franse tegenhanger van de naam *Waalse Krook* gold *Le (Petit) Toquet*, of beter *Touquet*. In tegenstelling nu tot wat V. Fris (t.a.p.) dacht, betekent dit woord (in zijn typisch Picardisch-Henegouwse vorm met *-qu-*) niet ‘tournant = draai eener rivier,

bocht', maar veeleer, volgens de gezaghebbende historische woordenboeken van de Franse taal (Godefroy, Von Wartburg), 'coin (de rue), angle, extrémité' – aldus in alle opzichten beantwoordend aan Nederlands *hoek*. In ons concreet geval komt hiermee de (vroeger zo genoemde) *Kleine Huidvettershoek* overeen (gelegen naast de – nog steeds bestaande – *Grote H.*), die straatnamen zijn! M.a.w. de equivalenten *hoek* en *touquet* zijn geen water- maar land- of terrein- en straatnamen en verwijzen m.i. dus naar het oevergebied dat in de Middeleeuwen, zoals hierboven gezegd, de naam *Tusschen Wallen* had gekregen. En opvallend: vgl. hier weer constellatorisch met de middeleeuwse *Houc* (wijk tussen Vrijdagmarkt en Minnemeers, met de verdwenen *Houcbbrug* over de gedempte Ottogracht – waaraan ooit de eerste locatie van de Gentse stadsbibliotheek lag [zie Musschoot 2016]!) nabij de *Kromme Wa(a)!* Een echte 'tweelingssituatie', uiteindelijk ook in de namen!

Bronverwijzing van de kaarten

Kaart 1

Ontleend aan: Verhulst, Adriaan (1984), "Leie en Schelde als grens in het portus te Gent tijdens de Xde eeuw", in W.J.J. Pijnenburg e.a. (ed.), *Feestbundel voor Maurits Gyseling*. Leuven: Instituut voor Naamkunde, p. 407-419 (hier p. 408) (ook in *Naamkunde* 17 [1985], zelfde paginering). – Legende (oostelijk van Kouter): W.K. = Waalse Krook.

Kaart 2

Ontleend aan: Van Gent, M. (1974), "Een woordje over twee grensstenen te Gent", *Ghendtsche Tydinghen* 3/3, p. 95-99 (hier p. 96), gebaseerd op De Muynck, Victor (1898), "Les limites de la ville de Gand et de la ville de Saint-Pierre", *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 6, p. 162-169 (kaart aldaar afgedrukt tussen p. 158 en p. 159).

Bibliografie

DE BO, L. L. , *Westvlaamsch idioticon*, Brugge: Gaillard 1873, heruitgegeven door J. Samyn, Gent: Siffer 1892.

- DEBRABANDERE, Frans (2003), *Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk. Grondig herziene en vermeerderde uitgave*. Amsterdam/Antwerpen: L.J. Veen/Het Taalfonds.
- DEBRABANDERE, Frans (2005), *Oost-Vlaams en Zeeuws-Vlaams etymologisch woordenboek*. Amsterdam/Antwerpen: L. J. Veen/Het Taalfonds.
- DEVRIESE, Luc (2006), “Watergebonden plaatsnamen in het middel-eeuwse Gent”, *Gandavum* 11/4, p. 13-19.
- DEVRIESE, Luc (2009), “Gentse Krook van Waalse origine ?”, *Gandavum* 14/1, p. 5-12.
- DEVRIESE, Luc en GELAUDE, Frank (2008), “Schelde en Leie: wie mondt uit in wie... en waar ?”, *Heemkundige Kring De Oost-Oudburg – Jaarboek XLV*, p. 249-300.
- DEVRIESE, Luc en LACHAERT, Jan (2018), “Jozef Vermeulen. De bedenker van de Waalsekrook”, in Vermeiren, Geert e.a. (red.), *De Krook. Een leerrijk boek*. Gent: Uitg. Snoeck, p. 183-185.
- EWN = *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*, 4 delen (2003-2009), onder hoofdredactie van Marlies Philippa, Frans Debrabandere, Arend Quak en (vanaf deel 3 ook) Tanneke Schoonheim, Nicoline van der Sijs. Amsterdam: Amsterdam University Press (deel 4 ook Leiden: INL).
- FRIS, Victor (1925), *De oude straatnamen van Gent*, Gent: Volksdrukkerij.
- GYSSELING, Maurits (1954), *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven: Uitg. Standaard-Boekhandel.
- MUSSCHOOT, Dirk (2016), *Van Ottogracht tot Krook. Het verhaal van de Gentse stadsbibliotheek (1804-2017)*. Gent: De Krook Bibliotheek.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche taal*. Leiden 1864 v.v.

LUC DE GRAUWE